

Je stárnutí populace skutečně hrozbou?

Studii, analýz a strategií na téma stárnutí populace existuje mnoho. Od těch národních až po ty mezinárodní (jako např. 2024 Ageing report. Economic and budgetary projections for the EU member states; Enhancing productivity and growth in an ageing society 2024, OECD; Leaving no one behind in an ageing world, OSN, 2023; UN Decade of healthy ageing: Plan of action 2021 a desítky dalších). Co mají však společného a jaká jsou klíčová zjištění, závěry a možná i řešení?

Stárnutí populace ve smyslu zvyšování naděje na dožití představuje náš společný, celoevropský, ale i celosvětový kolektivní úspěch. Kvalitnější a dostupnější zdravotnictví, lepší hygienické podmínky, lepší přístup ke vzdělání aj., to vše přispělo k našim delším životům.

Jak moc stárneme?

Počet osob ve věku nad 65 let se na celém světě podle očekávání zdvojnásobí, v příštích třech desetiletích dosáhne až 1,6 miliardy osob. Starší lidé tak budou tvořit více než 16 procent obyvatelstva světové populace.

Stárnutí populace je nezvratný a globální trend. Je nevyhnutelným důsledkem tzv. demografického přechodu – trendu prodloužování života a zmenšování rodin, který probíhá i v zemích s relativně mladou populací.

S poklesem porodnosti klesá podíl mladších lidí, zatímco podíl dospělých v produktivním věku a případně starších lidí se zvyšuje. Stárnutí populace je způsobeno také tím, že stále více lidí žije déle a zdravěji.

Počet lidí ve věku 80 let a více celosvětově roste ještě rychleji než počet lidí ve

Ing. Jiří Horecký, Ph.D., MSc., MBA

Foto: archiv Jiřího Horeckého

věku 65 let a více. Odhaduje se, že v roce 2050 bude na světě žít 459 milionů osob ve věku 80 let a více, což je téměř trojnásobek počtu v roce 2021, kdy jich bylo přibližně 155 milionů.

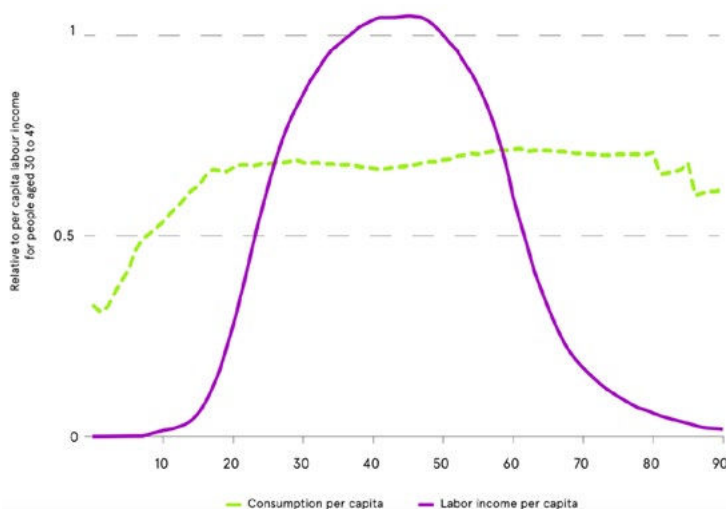
V současné době populace stárne nejrychleji v Evropě a Severní Americe, Austrálii

a na Novém Zélandu a ve většině východní a jihovýchodní Asie. V převážné části zemí těchto regionů přesahuje podíl starších osob, tedy osob ve věku 65 let a více, 10 procent a v některých případech i 20 procent celkové populace.

Většina zemí subsaharské Afriky a Oceánie (s výjimkou Austrálie a Nového Zélandu) se stále nachází v počáteční fázi tohoto přechodu, zatímco většina zemí střední a jižní Asie, západní Asie a severní Afriky a Latinské Ameriky a Karibiku je ve střední fázi.

Zatímco rozvinutější země se aktivně věnují přípravě, jak se vyrovnat s důsledky stárnutí populace, méně a nejméně rozvinuté země se nacházejí převážně v počáteční nebo střední fázi, kdy je počet staršího obyvatelstva ještě malý, ale začíná narůstat. Tyto země mohou očekávat pokračující postupný nárůst počtu i podílu starších osob, z nichž mnohé budou v určitém období svého života potřebovat značnou péči a podporu. Mnoho nejméně rozvinutých zemí je bohužel špatně připraveno nabízet základní služby a podporu, které budou starší osoby nakonec potřebovat.

Zatímco stárnutí populace je zejména v evropských zemích nezvratným faktem,

Obr. 1 Věkové vzorce pracovního příjmu a spotřeby, průměr z 41 zemí, na základě dat z let 1996–2014, *Leaving no one behind in an ageing world*, OSN, 2023.

jeho důsledky jsou ovlivňovány různými opatřeními a politickými rozhodnutími. Odkládání zásadních opatření, která umožňují společnostem využívat výhod stárnutí populace a přizpůsobit se mu, může znamenat vysoké sociální, ekonomické, fiskální a zdravotní náklady jak pro současné, tak pro budoucí generace. Vlády naopak mohou díky vhodnému předvídání a plánování zvládnout problémy spojené se stárnutím populace a zároveň zvýšit příležitosti pro všechny lidi.

Z čeho to všechno zaplatíme?

Úroveň ekonomické produkce a spotřeby se v průběhu života mění (viz obrázek 1). Lidé ve středních fázích života obvykle produkuje více než spotřebovávají. Vytvářejí tak přebytek, který slouží k zajištění jejich závislých dětí a dalších osob, které na ně spoléhají. Přispívají k ekonomickému zabezpečení sebe sama ve vyšším věku.

I když se s přibývajícím věkem mění vzorec spotřeby, starší lidé významně přispívají k ekonomickému a sociálnímu rozvoji ve všech fázích demografického přechodu. Mnozí z nich pokračují v placeném zaměstnání. V rodinách starší lidé často finančně podporují ostatní členy rodiny nebo pomáhají s péčí o děti.

Se zvyšujícím se věkem obyvatelstva vyvstávají otázky, kdo to všechno zaplatí, resp. jak podpořit rostoucí počet starších lidí v souvislosti s rostoucími náklady na důchody, zdravotní péči a dlouhodobou péči, zejména pokud nejsou zavedeny spravedlivé a udržitelné systémy rozdělování zdrojů mezi jednotlivé věkové skupiny.

Způsoby financování služeb a podpory pro seniory se v jednotlivých zemích liší. Ve vyspělejších zemích tvoří výdaje na veřejné transfery, včetně důchodů a zdravotní péče, více než dvě třetiny veřejných výdajů. V méně rozvinutých regionech pak senioři obvykle pracují déle a více spoléhají na nashromážděný majetek nebo pomoc rodiny.

V popředí rostoucí dlouhodobá péče

Popotávka po dlouhodobé péči v mnoha zemích prudce stoupá, protože populace seniorů roste, zejména těch starších ve věku 80 let a více (např. v Česku pečují sociální služby o téměř 30 procent všech osob starších 80 let). Tradičně a většinou je péče zajišťována nejdříve neformálně, tedy rodinnými příslušníky. Mezigenerační soužití a podpora však ve vyspělých i rozvojových zemích postupně klesá. Modely péče, které

se spoléhají výhradně nebo především na rodinu, jsou stále více nedostatečné.

V mnoha zemích, dokonce i v těch bohatých, se nadále spoléhá na neformální služby placených nebo neplacených pečovatelů. Pečovatele v domácnosti klienta pracuje odhadem až 1,2 milionu s tím, že v převážné části zemí jde o neregulovanou profesi, většinou ve sféře tzv. šedé ekonomiky.

Stárnutí populace, trh práce, ekonomika a konkurenceschopnost

Pokles počtu obyvatel v produktivním věku může mít vliv na celkový produkt a důchod v ekonomice, pokud není kompenzován vyšší mírou účasti na trhu práce. Míra účasti pracovní síly, jak ji definuje Mezinárodní organizace práce (ILO), je procentní podíl obyvatelstva, které je schopno zapojit se do pracovního procesu, a obyvatelstva v produktivním věku 16 let a starších, které je zaměstnané nebo aktivně hledá zaměstnání. Nezahrnuje však osoby zaměstnané v neformálním sektoru. Globální míra účasti na trhu práce v roce 2019 činila 60,7 procenta, přičemž 74 procent pro muže a 47 procent pro ženy (ILO, 2020).

Mění se počet a složení obyvatelstva v produktivním věku a pracovní síly jsou klíčovými faktory dopadu stárnutí populace na výrobní kapacity. V každé ekonomice je výrobní kapacita hnací silou růstu a strukturální ekonomické transformace. Tato kapacita zahrnuje různé schopnosti, zdroje, dovednosti, infrastrukturu, technologické možnosti, instituce a znalostní systémy, které země potřebuje k tomu, aby mohla vyrábět a dodávat stále sofistikovanější zboží a služby efektivním způsobem (UNCTAD, 2021).

Ekonomická aktivita se liší podle věkové struktury obyvatelstva. S posunem do vyššího věku se podíl pracujících (čistých výrobců) nejprve zvyšuje a poté snižuje, zatímco podíl starších osob (čistých spotřebitelů) se zvyšuje. Tato změna ve složení obyvatelstva může snížit celkový hospodářský výkon, pokud dostatečně zvýšená produktivita, kterou přinášejí investice do lidského a fyzického kapitálu, nevyváží dopady tohoto jevu.

Pomůže nám migrace?

Kromě vzájemného působení úmrtnosti a porodnosti může i mezinárodní migrace ovlivnit věkové rozložení v zemích s velkým přílivem migrantů, a to zejména vzhledem k tomu, že mezi přistěhovalci je obvykle vysoký počet mladých dospělých. Příchod zna-

tejnějšího počtu takovýchto migrantů může změnit trend stárnutí populace. Děti přistěhovalců rovněž přispívají k mladší populaci, zejména pokud mají přistěhovalci více dětí než domácí obyvatelstvo. Na druhou stranu je však klíčovou proměnou také, anebo možná hlavně, ekonomická aktivita těchto migrantů a jejich integrace.

V roce 2020 představovali mezinárodní migranti téměř 19 procent lidí v produktivním věku obyvatelstva zemí s vysokými příjmy a více než 1 z 10 osob ve věku 65 let a více (OSN, 2020).

Jaké jsou závěry a vyhlídky?

Vzhledem k tomu, že populace na celém světě prochází demografickým přechodem směrem k delšímu životu a k menším rodinám a počet, tj. podíl starších lidí v populaci roste, se všechny vlády musí tomuto trendu přizpůsobit a inovovat, změnit své politiky a programy, aby zajistily, že senioři zůstanou produktivními a plnoprávními členy společnosti. Tedy připravit se na podporu většího počtu starších osob, až to bude potřeba.

V počáteční fázi stárnutí populace mají země příležitost využít tzv. demografické dividendy – zvýšení hospodářského růstu na obyvatele plynoucí z rostoucího podílu obyvatelstva v produktivním věku.

Rozšiřování příležitostí k důstojné práci a investice do kvalitního vzdělávání a zdravotnických služeb pomáhají maximalizovat potenciální přínosy této dividendy a řídit hospodářský růst, který je inkluzivní a snižuje chudobu a nerovnost.

Existují důvody k optimistickému pohledu na stárnutí populace? Na základě současných celosvětových trendů je pravděpodobné, že budoucí kohorty osob v produktivním věku a starších osob budou ve srovnání s dřívějšími kohortami zdravější a vzdělanější, a tudíž produktivnější. Tyto změny mají potenciálně pozitivní dopad na ekonomiku a širší společnost. A zda se tyto potenciálně pozitivní účinky naplní, závisí na tom, zda země zachovají nebo zvýší veřejné investice do zdravotní péče, vzdělávání pro všechny, včetně celoživotního učení, a samozřejmě udržitelných sociálních systémů, a to včetně podpory sladování pracovních a rodinných požadavků a potřeb prostřednictvím účinných a spravedlivých sociálních a hospodářských politik.

Ing. Jiří Horecký, Ph.D., MSc., MBA
prezident Asociace poskytovatelů sociálních služeb,
Unie zaměstnavatelských svazů ČR
a Konfederace zaměstnavatelských
a podnikatelských svazů ČR